

*Utköznap szerkesztés
I. évf.*

KÜLÖNLENYOMAT A TÖRTÉNELMI SZEMLE 1958/1-2. SZÁMÁBÓL

TÖMÖRY MÁRTA

**Duczynska Ilona feljegyzései az 1918-as januári sztrájk
előzményeiről.**

Duczynska Ilona feljegyzései az 1918-as januári sztrájk előzményeiről*

I. A későbbi ábrázolások értékeléséhez

A Galilei-Kör tévesen antimilitaristának elnevezett csoportjának a története, amely 1917 ősztől az 1918-as januári sztrájkig működött, és az, amit a mozgalom nyelvén úgy hívtak, hogy „az első garnitúra”, nincs megírva. Ami nyomtatásban vagy éppenséggel aktákban az emlékéből fennmaradt, gyökeres és szokimondó bírálatra szorul. Én magam négy ábrázolást ismerek, amikhez hozzászólhatok:

1. a főtárgyalási aktákat, emlékezetből;
2. Révai József tanulmányát „Szabó Ervin helye a magyar munkásmozgalomban” (Társadalmi Szemle. 1931; Marxizmus és magyarság. 1946);

* Az 1917. év Magyarországon is a háborúellenes tüntetések, tiltakozások sorának növekedését hozta.

Duczynska Ilona, akkor 20 éves egyetemi hallgató az 1917 ősztől 1918 január közepéig terjedő forradalmi fellendülés időszakának aktív résztvevői közé tartozott. 1918 január közepén a rendőrség nyomára jött annak az antimilitarista diákesoporthoz, amelynek ő is tagja volt, s társaival együtt vizsgálati fogságba került. Diákesoportja ténykedését, „vétkét” magába foglaló — *Galilei per* néven ismert — bírósági ügy főtárgyalása, illetve lezárása után, 1918 szeptemberében Duczynska Ilona, mint a per fővádlottja 2 évi börtönbüntetést kapott. A börtönből 1918 októberében a forradalom diákjai, katonái szabadították ki.

Duczynska előzőleg, svájci egyetemi hallgató korában került kapcsolatba forradalmi elemekkel, emigrált orosz marxistákkal, s a Zimmerwaldhoz csatlakozott szocialistákkal. 1917 tavaszán a fiatal, lelkes diáklány hazatért, mert tudta, hogy a külföldi államok szocialista pártjainak, baloldali szociáldemokratáinak törekvéseit, a zimmerwaldi baloldalhoz csatlakozott szocialisták határozatait itthon még nem ismerték. Ezeket az eszméket akarta terjeszteni és hasonló megmozdulásokra akarta a magyar munkásságot rábírni.

Szabó Ervin közvetítésével jutott el a haladó egyetemi hallgatók egyesületébe, a *Galilei Kör*be, illetve a Galilei Kört legális fedőszerveként felhasználó kis antimilitarista csoporttal együtt a munkásmozgalomhoz. Annak a néhány hónapnak mozgalmi eseményeit mondja el, amelynek idején az antimilitarista kis csoport aktív tagja, a sok egy mástól függetlenül, de szinte egy időben alakuló, fejlődő forradalmi szervezet tagságának jó ismerője volt. Beszámol a szervezkedés mozzanatairól, csoportja röpiratkészítő és röpiratterjesztő munkájáról. Sok mindent mond el, amiről szinte tőle értesülünk első kézből, hiszen e szűkkörű, bizalmas értekezletekről jegyzőkönyv vagy egyéb dokumentum nem készült.

Duczynska mindezeknek résztvevője, egyben saját csoportja akcióinak szervezője, tervezője s részben végrehajtója is volt. *

A Galilei Kör történetét feldolgozó Tömörny Márta, a Történettudományi Intézet munkatársa — kinek a Galilei Kör alakulása 50. évfordulójára készült munkája „Új vizeken járok” címmel jelenleg sajtó alatt van — anyaggyűjtését igyekezett teljessé és minél hitelesebbé tenni s ezért a Kör egykori tagjaival is kapcsolatot teremtett. Duczynska e visszaemlékezése Tömörny Márta kérésére készült, ő bocsátotta azt folyóiratunk rendelkezésére, ellátva (csillaggal jelzett) magyarázó jegyzetekkel.

3. Hevesi Gyula cikkét „A proletárforradalom mozgalmi előzményeiről az első világháború alatt” (Társadalmi Szemle, 1949); és

4. Balla Aladárnénak Sallai és Fürst életéről 1952-ben megjelent emlékkönyvének I. fejezetét.

1. A főtárgyaláson elhangzott vallomások minden részletükben alkalmatlanok a mozgalom rekonstruálására. Két célunk volt: hogy a nagyüzemekkel való már eleven és erős kapcsolatainkat és az egymást követő tüntetésekkel és végül a januári sztrájkjal¹ való minden összefüggést eltakarjuk és ezzel a munkástanács esirázó szervezetét megvédjük; továbbá, hogy a bekövetkezett árulás folytán igen számos letartóztatott társunk ellen semmi bizonyító ereje ne maradjon esetleges egymással ellentétben álló vallomásoknak. Mind a két célunkat elértük a részletes, beható fogházi tanácskozások által, a fogházország legendába illő segítségével. Az a körülmény, hogy az eljárás kizárólag a „Katonatestvéreink!” röpiratra épült és ezért hadbírótság előtt folyt le, még hozzá titkos tárgyaláson, módot adott nekünk arra, hogy a politikai tüntetések rendezését, az üzemi összeköttetéseket és a januári nagy megmozdulást a tárgyaláson említenünk se kelljen. A főtárgyalás központjában tehát, ahogy szándékunkban volt, az „antimilitarizmus” maradt.

A valóság persze egészen más volt: csak miután sikerült, november 17-én, az üzemi munkásokat az utcára kihozni háborúellenes politikai tüntetésre, tüntetésre az orosz proletárforradalom mellett; miután december folyamán a breszt-litovszki béketárgyalások alatt ilyen tüntetések egymástól függetlenül zajlottak le; amiután Budapestre friss bosnyák ezredek hoztak és a tüntetések katonai elnyomása csak idő kérdésének látszott, csak ekkor, az összmozgalom szükségleteinek megfelelően hoztuk ki az első katonaröpiratot, a „Katonatestvéreink!”-et, amiben felhívtuk a katonákat, hogy ne lőjenek a tüntető munkásokra. Ezt követte egy hasonló magyar röpirat a prágai magyar helyőrséghez, és egy horvát nyelvű (amit Krisztics Pál galileista fogalmazott) a budapesti bosnyák helyőrséghez. Ennyiben állt az „antimilitarizmus”.

A csoport valódi képét utólag sem tisztázták. Azok az emlékek, amelyek a történelmi vizek felszínén maradtak, később a „történetírás” áldozatául estek. A polgári történetírás anyagát, először tétován, azután ütemesen átalakította, míg végül majdnem teljesen eltüntette.

2. Révai József valóban klasszikus tanulmánya, amelyet több mint huszonöt évvel ezelőtt írt Szabó Ervin helyéről a magyar munkásmozgalomban és amely Magyarországon 1946-ban, és később, bevezetésül Szabó Ervinnek a 48-as magyar forradalomról írt könyvéhez, 1949-ben újra jelent meg, mesteri tollrajzát és mély emberi átértéssel megírt kritikáját adja a Szabó Ervin egész személyiségét és gondolatvilágát domináló ellentéteknek. Megmutatja, hogy a forradalmi szindikalista útja hogyan vezetett el a liberalizmus-hoz, azért, mert a tömegmozgalomtól elszakadt. De Szabó Ervin „még a munkásosztály történelmi céljaitól elválva is a munkásosztállyal érez. Ezért buzdítja, 1917-ben a háborúellenes, antimilitarista csoport munkáját. Ő nem hisz az előrevivő útban, de a szíve azokkal van, akik ezen az úton járnak.”

Való igaz, hogy Szabó Ervin nem hitt az előrevivő útban, annál inkább hitt egyéni, terrorista akciókban, ami csak nehezítette a galileista diákesoportnak, hogy a márciusi orosz forradalom után megtalálja az utat a tömegmozgalomba. És amikor mégis megtalálta, ez közvetlenül a zimmer-

¹ Révai József: Marxizmus, népiesség, magyarság. Bpest, 1949, 57. o.

waldi baloldali hatás eredménye volt, ami elért néhány galileistát a Nemzetközi Szocialista Bizottság március 20-iki manifesztumán keresztül. A szeptember—októberben elinduló tömegmozgalomhoz Szabó Ervin döntő szervezeti segítséget nyújtott, olyan régi szindikalista munkásbarátai révén, mint Bellér Ignác és Végh Dezső, de *politikai irányítást* se előbb, se utóbb nem adott neki. Azt a zimmerwaldi baloldal adta.

„Szabó Ervin hiányzott Zimmerwaldból”, írja Révai, „nem volt ott Kienthalban és írásai között nincs semmi nyoma annak, hogy állást foglalt volna a forradalmi szocializmusnak ezekhez a nemzetközi értekezleteihez, amelyeken az 1914—18-as világháború alatt megtörtént a szakítás, nemcsak a jobboldallal, hanem a Kautsky-féle centrummal is. Szabó Ervinnek volt összeköttetése egy kis magyar diákesoporttal, amelynek egyik-másik tagját (Duczynszka Ilonát) bizonyos laza kapesok fűzték Zimmerwaldhoz. Lehetőséges, hogy Szabó Ervin, aki a háttérből erős befolyást gyakorolt erre az antimilitarista propagandát folytató csoportra, a csoporton belül nyilatkozott az orosz munkásmozgalomhoz és a zimmerwaldi baloldalhoz való viszonyáról.” Valójában éppen ezt vonakodott Szabó Ervin megtenni, az őt annyira jellemző nekibúsult következetességével. Révai, mint kívülálló, érthető módon túlbecsüli Szabó Ervin befolyását, mikor leírja, hogy „a háttérből mozgatta, irányította, ápolta, nevelte ezt a háborúellenes antimilitarista mozgalmat, mely egy magyar szocialista munkáscsoport (Mosolygó) és egy baloldali-szocialista diákesoport (Duczynszka, Sugár stb.) együttműködése és összeolvadása révén jött létre, Szabó Ervin szellemi apaságával és vezetésével. Ennek a mozgalomnak komoly része volt az 1918-as nagy háborúellenes tömegsztrájk előkészítésében és így módon ez a mozgalom egyik forrása annak a folyónak, amelyé a magyarországi baloldali munkásmozgalom különböző áramlatai, az 1918-as forradalom győzelme után, kommunista párttá egyesültek.” De az, ami a baloldali munkásmozgalom különböző áramlatainak az embereit, a régi szindikalistákat, anarchoszindikalistákat, ellenzéki szociáldemokratákat elkapta és akcióba tömörítette, az a zimmerwaldi baloldal politikai elgondolása volt. Ezt a gondolatvilágot képviselte január után a mozgalomban Sallai és Korvin, ez képesítette a magyar munkásság egy részét 1918 októbere után, hogy a kommunista pártnak üzemi bázist nyújtson.

3. Hevesi 1949-ben megjelent cikke majdnem egészében a proletárforradalmat közvetlenül megelőző korszakkal foglalkozik. A cikk történelmi hűségre törekszik és azzal, amit a Gyárközi Bizottság januári és január utáni szerepéről mond, igen értékes adalékkal járul hozzá a történetíráshoz. A januári sztrájkhoz vezető mozgalom korai időszakára nézve azonban forrásnak alig tekinthető. Amennyiben Hevesi utal rá, a tények kiértékelésében olyan értelmezéssel él, amely arra a korszakra még nem alkalmazható.

Ebben a korai mozgalmi időszakban kétféle, egymástól erősen elütő alakulatról lehet szó. Az egyik: apró élesoportok. A másik: széles szervezetek, mint az IKTOSZ, vagy mint a gyárakat összefogó szervezet, a Gyárközi Bizottság.

Ezeknek az élesoportoknak a története csak mozaikokból rakható össze. A kezdeményezések egymástól elszigetelve történnek, egymásról nem vagy csak alig tudó csoportok működnek. Ahol találja, onnan veszi a mozgalom az embereit. Még alig különböznek a tettere készek és az álmodók. A feladatok váratlanok és aránytalanul nagyok. Nincs formáló, edző időszak. Maga az akció a próba. Az élesoportok embereiről később kiderülhet, hogy igen

különböző feladatokra alkalmasak, tényleg más és más mozgalmi fázisban kerülnek később személy szerint élre — és mégis majdnem mind ott voltak az első akciócsoportban. Egymással pontos relációba hozni személy szerint és idő szerint ezeket az alakuló csoportokat alapjában lehetetlen. A mozgalom fokozatokban alakul belőlük — amikor egy irányító gondolat körzetébe kerülnek, és amikor végül is egy gyűlésen vagy tüntetésen összetalálkoznak. Az erőérzet páratlan — mert íme, már nem a mozgalom emberei izoláltak, hanem az államhatalom emberei. Az éles csoportok maguk első kezdeteiktől fogva mégis konkrét valóságok, nem pedig konstrukciók.

A szélesebb alakulatoknak egészen másfajta a konkrét mibenléte — szükségképpen vázszerű a korai mozgalmi időszakban. Hatékony politikai erővé a Gyárközi Bizottság csak azután lett, hogy 1917 novemberében Budapesten utcai politikai tüntetésre került sor. Ezzel megtört a jég, és januárban a Gyárközi Bizottság már igen fontos szerepet töltött be.

A novemberi és decemberi tüntetések mögött döntő mozgalmi esemény állt: a nagyüzemi bizalmiférfiak és a galileista diákesoport összeforrása. Két kérdés merül fel ezzel az eseménnyel és magukkal az utcai politikai tüntetésekkel kapcsolatban. Először, hogy honnan származott a tüntetések politikai célkitűzése. Másodszor, hogy milyen szervezkedési tapasztalatoknak tulajdonítható, hogy a háborús gépezet ellenére megvalósulhattak.

A válasz egyik kérdésre sem kétséges.

A forradalmi defetizmus irányelve egyenesen a zimmerwaldi március 20-iki* felhívásból származott, amely elsősorban Németország és Ausztria—Magyarország munkásaihoz fordul, hogy lázadjanak fel „forradalmi tömegharcban kenyérért, szabadságért, békéért”. Első történelmi kihatása volt ez a magyar fejlődésre a Bolsevik Pártnak, amely az orosz polgári forradalom következtében váratlanul diadalra vitte a Lenin vezette zimmerwaldi baloldalt a zimmerwaldi mozgalom keretén belül. Ettől az időponttól kezdve „Zimmerwald” a zimmerwaldi baloldalt jelentette.

A szervezkedés hatásossága egyrészt Szabó Ervin mozgalmi kapcsolatainak tudható be, másrészt pedig bizonyos szervezési elgondolásainak, amik erre a helyzetre tényleg ráillettek. Az orosz illegális mozgalom konspiratív tradíciói ifjúkori benyomásainak emlékeként éltek és mélyen befolyásolták Szabó Ervint. Rajta keresztül szűrődtek át hozzánk. Az államhatalommal életre-halálra szövetekezett szociáldemokrata és szakszervezeti bürokrácia közvetlenebb veszélyt jelentett egy háborúellenes munkásmegmozdulás számára, mint a tájékozatlan rendőrségi közegek. Az ilyen megmozdulás szervei illegalitásba kellett hogy kifejlődjenek, nemcsak az államhatalommal szemben, de a szociáldemokrata pártbürokráciával szemben is. Szabó Ervin útmutatása abban volt, hogy csakis a forradalmi érzésű bizalmi-férfiak köz-

* A Nemzetközi Szocialista Bizottság — a zimmerwaldi szocialisták szervezete — 1917 után nem jelentette a leghaladóbb elemek egységes csoportját. A szervezeten belül a Lenin vezette baloldal — a bolsevikok — éles harcot vívtak a kautskysta, centrista szárnyal. 1916-ban a baloldalnak még sikerült pozitív határozatokat elfogadtatni a Kienthalban összeült kongresszussal, később az ellentét a két szárny között méginkább elmélyült. 1917 végével a szociálszovinizta jobboldal kezébe került NSzB-ből a bolsevik párt tagjai kiváltak teljesen, a III. Internacionálé létrehozásáért harcoltak. A III. Internacionálé első kongresszusa (1919 márc.) a NSzB-t megszüntnek nyilvánította.

A NSzB 1917. március 20-i határozatát — melyen Lenin s a baloldal hatása feltétlenül látszik — a magyar antimilitarista csoport akkor a leghaladóbbak megnyilvánulásának ismerte. Kétségtelen, hogy a zimmerwaldi határozatok szövege háborúellenes tevékenységükre előrelendítőleg hatott.

vetlen összefogása, a párt és a szakszervezeti bürokrácia minden fokon való megkerülésével vezethet célhoz. Ennek a szervezeti elvnek a kihatása tette a mozgalmat olyan ellenállóképesse, hogy üzemi támpontjait a háború folyamán nem lehetett többé megsemmisíteni.

A galileista diákesoport szerepe abból állt, hogy a zimmerwaldi baloldal által megfogalmazott politikai célkitűzést a magyar munkások aktivistái elé terjesztette és ezeknek a politikai céloknak érdekében megnyerte az összeműködésüket.

Sajnos Hevesi cikke a történelmi elemzés szempontjából fogyatékos, mind a politikai, mind a szervezeti síkon.

Politikai megítélésében elfelejti, hogy Lenin áprilisi tézisei, amelyeket mértékül vesz, öt héttel az orosz polgári forradalom után keltek, míg a magyarországi tüntetések több mint egy évvel megelőzték a magyar polgári forradalmat. Az áprilisi tézisek második pontjában Lenin azt mondja, hogy „Oroszország most az összes hadviselő államok közt a legszabadabb ország, a legalitásnak teljességével bír, tömegelnyomás ninesen...” De akkor hogyan válhattak volna az orosz helyzetre szabott áprilisi tézisek, ahogy azt Hevesi gondolta volt, mozgalmi jelszavá a magyar helyzetben? Hevesi maga mondja, hogy nálunk a kérdés az volt, hogyan lehet nyílt jelszavakkal a tömegek elé menni „anélkül, hogy a rendőrség már az első kísérletnél el ne söpörje az egész kezdeményezést”. Hevesi abban téved, hogy az üzemi bizalmiak és a diákesoport helyes szervezési módszere folytán a rendőrség éppenséggel nem söpörte el az egész kezdeményezést az első kísérletnél — hanem ellenkezőleg, tehetetlenül nézte a november és december folyamán hólabdaként növekvő utcai tüntetéseket, amelyeknek a rugójára nem tudott rájönni.

Ha Hevesi néhol konstrukciókat alkalmaz is a korai időszak tekintetében, cikke mégis gondos és komoly írás.

II. A magyarországi zimmerwaldi csoport „első garnitúrája” működésének rövid vázlat (1917 szeptember — 1918 január)

1917 szeptember elején a Galilei-Körben egy igen szűk csoport állt össze, eleinte 3—4 diák, de később se több, mint 7—8, akik elfogadták a zimmerwaldi platformot és az üzemi munkássággal kapcsolatot kerestek. Majdnem kivétel nélkül vezetőségi tagok voltak, és elhatározásukkal a Galilei-Kör egész múltjával, mélyen gyökerező idealista-pacifista nézeteivel és a pusztán kulturális forradalomra irányított indoktrinációjával helyezkedtek szembe az elmúlt hónapok döntő hatása alatt. A nemzedékük, a Galilei-Körbe tömörült proletár és kispolgári diákság, nem volt felkészülve a politikai feladatokra, amik forradalomban új tartalmat, új osztályalapokat adnak a nemzetnek. És a Galilei-Kör vezetői nem „hoztak magukkal” kétezer ifjút — csak közvetetten, a példájuk erejével pótolhatták az elmúlt évek politikai mulasztását.

Hogy személy szerint pontosan ki, mikor kapcsolódott be a csoportba, igen nehéz volna emlékezetből megmondani, de a diákesoport október elejére kialakult és később sem sokat változott. Kétségtelen, hogy Haász Árpád és Sisa Miklós (a Kör akkori elnöke) az elsők között voltak. Lantos Albert, a tizennyolc éves Csillag László és Darvas Simon igen korán csatlakoztak. Kezdetől fogva egyetlen kérdés emésztett bennünket: hogyan kapcsolódunk össze a hadüzemek munkásságával. Semminemű üzemi összeköttetése nem volt senkinek.

Megtudjuk, hogy az egyik körí vezetőségi tagnak, Sugár Tivadarnak vannak szakszervezeti összeköttetései, hogy sokat jár a különböző szakszervezetekbe előadni. Még ugyanaznap este elmentünk néhányan meghallgatni. A cipőfelsőrészkesztőknél adott elő, mégpedig az antimilitarizmusról. Gustave Hervé „Leur patrie”-jára támaszkodó előadás volt, jobban mondva lángoló szónoklat, amit a cipőfelsőrészkesztők lelkesen hallgattak meg. Sugárt behívtuk a csoportba, de az üzemekkel való kapcsolathoz nem jutottunk közelebb.

Szeptember végén vagy október elején tanácskozássra ültünk össze Szabó Ervinnel, akivel most már a csoport nevében tartottam fenn az összeköttetést. De a helyzet most egészen más volt, mint az előző hónapokban. Nem politikai útbaigazításért és nem célirányért fordultunk hozzá — pontosan tudtuk, hogy mit akarunk: kihozni a municiógyárak munkásait az utcára, politikai tüntetéseket a békéért, szolidaritást az Oroszországban vajudó munkásforradalommal, amit júliusban vérbefojtottak, a tömegek olyan megmozdulását, hogy az imperialista frontokon innen és túl érződjék annak a hatása.

A csoport célirányát és inspirációját a zimmerwaldi alapelgondolásból vette, és ez a tömegmozgalmi, politikai elgondolás csak Szabó Ervinnel való tudatos ellentétben tudott kifejlődni. De mire kiért az iránya, akkor Szabó Ervintől jött az a mozgalmi segítség, amely nélkül ez a csoport nem tudott volna eljutni a cselekvésig és föltétlenül elvetél.

Ez a segítség — mint már említettem — kettős volt, és mind a két részében Szabó Ervin nagyon egyéni életútjának a tárházából való. Az első rész egy szervezeti elv volt, a létező párt- és szakszervezeti bürokrácia teljes és minden fokozaton való megkerülése, hogy ne tudják elejét venni a megmozdulásnak a rendőrséggel való összejátszás útján. A munkásságnak minden üzemben adott, tradicionálisan létező bizalmi embereit, akik az üzemi ügyesbajos dolgokkal foglalkoznak, de nem részei a szakszervezeti bürokráciának kell egymással egy szervvé összefogni, a szakszervezetek feje fölött. Végül is ezen a szervezési elgondoláson múlt minden. Ez lett a mozgalom emeltyűje. A segítség másik része azokban a személyes kapcsolatokban rejlett, amik Szabó Ervint mindennemű ideális-anarchista, anarchoszindikalista és szindikalista magyarországi megmozdulás hordozójával összefűzték. Valóságos élő gócpontja volt minden ilyen megmozdulásnak. A szereplőikhez személyes barátság fűzte. Szabó Ervin, a törekeny szerveztető, pedáns könyvtáros mestere volt a konspiratív élettechnikának. Végül is elhatározta, hogy összehoz bennünket egy régi barátjával, Bellér Ignáccal, a kazánfűtők független szakszervezetének az elnökével.

Ezen az emlékezetes összejövetelen október elején Szabó Ervin lakásán Sugár Tivadar, Haász Árpád és én képviseltük a csoportot. „Meg akarják mutatni a fiatalok, hogy mit tudnak”, mondta Szabó Ervin Bellérnek magyarázatul. Három hónappal később, cserébe a szabadulásért, Bellér Ignác elárulta a rendőrségnek a diákeszport tagjait. De közben kiépültek az üzemi kapcsolatok — ebben Bellérnek döntő szerepe volt —, a mozgalom megindult és incidensek nem állíthatták meg.

A következő értekezletet, amelyen a bizalmi férfiakkal találkoztunk, már röviddel később, október vége felé tartottuk meg. Lehattunk vagy tizenötön és egy városligeti kocsmában, a Trieszti Nő-ben jöttünk össze. Bellér meghívta néhány régi barátját, köztük Végh Dezsőt és Mosolygó Antalt, akik mind a ketten régi szindikalisták voltak. Mosolygó, aki a Mátyásföld

Repülőgépgyár főbizalmija volt, viszont elhozta magával a Weisz Manfréd-gyár főbizalmiját, Österreicher Sándort, és még egy fiatal csepeli bizalmi, Suller Bélát. Österreicher pedig az Erzsébetfalvi Fegyvergyárnak egy fontos bizalmiférfiát hozta magával, akinek a nevére sajnos nem emlékszem, és még vagy féltucat megbízható csepeli és fegyvergyári elvtársat. Mosolygót — aki sokat olvasott, igen művelt ember volt — itt és minden más alkalommal két 15—16 éves mázolótanonc kísérte, Robb Géza és Korpos Árpád, akiket Mosolygó végnélküli odaadással oktatott és nevelt. Rajtuk kívül a Galilei-Körből a csoportunk tagjai voltak jelen. Az értekezletet Bellér nyitotta meg és vezette. Én ismertettem a zimmerwaldi Nemzetközi Szocialista Bizottság március 20-iki felhívását,² amelyet április havában hoztam Zürichből Budapestre. Az elmúlt hónapok érlelő hatása alatt készült a manifesztum politikai gondolatköre, amiben Lenin hatása már döntően érvényesült, magával ragadta a bizalmiakat. És az a tény, hogy más hadviselő országokban vannak a munkásmozgalomban olyan szocialisták, akik fellépnek a háború ellen, fellépnek az államhatalommal egy híron pendülő hivatalos szociáldemokrata pártvezetőség ellen, a legmélyebb benyomással volt rájuk. Ezen az értekezleten mindenki átértette, hogy a nemzetköziség gondolata élő valósággá lesz minden ország szocialistáinak a saját hadviselésük elleni cselekedeteiben. A zimmerwaldi felhívás ismertetése után Mosolygó Antal szólalt fel az ő esőndes, eltökélt módjában. Mindenben hozzájárult a mondottakhoz és már át is tért a közvetlen feladatokra. A galileista elvtársak fogalmazzanak meg egy röpiratot, amiben a felhívás alapgondolatai rövidebben lennének lefektetve. Ezt a röpiratot adjuk ki a „Zimmerwaldhoz csatlakozott magyarországi szocialisták csoportja” nevében, és ezt a megnevezést minden további akciónkban is viseljük. Ehhez az értekezlet egyhangúan hozzájárult. A röpirat terjesztését a saját üzemeikben a jelenlevő bizalmiak vállalták.

Hosszabb tanácskozás után az értekezlet elhatározta, hogy azonnal hozzáfog egy utcai tüntetés megszervezéséhez, és bizalmi értekezletet hív össze, ahová mindenki hozza el magával megbízhatónak ismert társait. Ez a szélesebb kör fogja majd a tüntetést minden részletében előkészíteni. Mikor elkészöntünk, Mosolygó Sugárhoz fordult és meghívta, hogy jöjjön ki egy este Mátyásföldre az üzemi elvtársak előtt beszélni. „És jöjjön ki az elvtársnő is”, mondta hozzám fordulva. Megbeszéljük, melyik este megyünk ki. A világ forgott körülöttünk, úgy örültünk.

Mikor pár nappal később leszálltunk a mátyásföldi megállónál, a gyér világításnál szélesvállú emberek tódultak a vagon felé, körülöttünk voltak mindenhol, mint az élő fal és meneteltünk kifelé az állomásból. Úgy tűnhettünk el közöttük, vézna diákok, mint akiket a föld nyelt el. Az egyik „kis festő” mellettünk ment és magyarázta, hogy a gyárban igen nagy volt a várakozás,

² A felhívás lényegbevágó mondatai a következők: „Eljött a történelmi pillanat, amiben minden ország proletariátusának választania kell, a háború mellé áll-e vagy a forradalom mellé.” — „A forradalom öli-e meg a háborút, vagy a háború a forradalmat? Ennek a kérdésnek a megoldása az európai proletariátus magatartásán múlik . . .” „ . . . ha mindenek fölött Németország és Ausztria—Magyarország munkásosztálya fel nem lázad . . . példátlan bünt követ el egy egész osztály a saját sorsa ellen.” „ . . . a harc, ami az orosz burzsoázia és az orosz proletariátus között folyik, egyben a háború és a béke közötti harc is.” A manifesztum ezekkel a szavakkal végződött: „Lázadjatok fel forradalmi tömegharcban kenyérért, szabadságért, békéért! Le az osztálybékével! Le a háborúval! Éljen a proletariátus nemzetközi akciója! Éljen az orosz és a nemzetközi szocialista forradalom!”

a hekusok megszagoltak valamit. Csak amikor elértek velünk a sötét határba, széledtek szét az elvtársak, megmutatva, merre vágjunk át a földeken, hol érjük el majd a Közúti.*

A röpiratot megszerkesztettük „Munkások! Testvérek!” megszólítással. Stencilre gépeltem a mit sem sejtő Pollacsok Károly ügyvéd lakásán (Madzsarék révén ismertem Károly bácsiékat) és este a Kör rőnéó gépén lehúztuk.

A csoportunk közben még néhány taggal gyarapodott — hozzánk csatlakoztak Kelen József mérnök és a felesége, Fried Jolán, Lantos Albert felesége, Ripper Borbála, Tölgy Péter István és még egy elvtárs, esőndesszavú, tizenkilenc éves, akit semmi sem jellemez jobban, mint hogy nem tudok emlékezni rá, mikor jött hozzánk, de aki minden döntő helyzetben ott volt, Sallai Imre.

Az orosz proletárforradalom első hetében folyt az üzemekben a második bizalmi értekezlet előkészítése, s november 14-én ült össze a MÉMOSZ helyiségben, álmunkban sem várt erővel. Lehattunk vagy 150-en. Ott voltak a csepeli Weisz Manfréd-gyár, az erzsébetfalvi Fegyvergyár és a mátyásföldi Repülőgépgyár képviselői és néhány kisebb üzem, Bellér kazánfűtőinek a közvetítésével. A napirend egyetlen pontja egy utcai tüntetés megszervezése volt, amit a helyszínen teljes szakszerűséggel és merész nyíltsággal tárgyaltak meg és vállaltak a bizalmiak. Megbeszélést, hogy ki hány munkással jön be, melyik műhelyből, milyen úton; s az Andrassy úton igyekeznek majd a belváros felé vonulni, de úgy, hogy apró csoportokban gyűlnek össze a Köröndöt környékező mellékutakban este 7 és 8 óra között, a következő szombaton, november 17-én: amikor elüti a nyolcat, mindenfelől egyszerre igyekezzenek kijönni az Andrassy útra „békét akarunk! békét akarunk!” jelszóval, vagy azzal, hogy „béke vagy forradalom!”, „beszéljünk oroszul!”, „éljen Lenin!”, vagy, ami eszünkbe jut. Egy spiclit, aki részeg embernek tette magát, kivitte az utcára, mint egy zsákot. Hogy a rendőrség előtt az ilyen arányú készülődés nem maradhat titok, magától értetődött. Nem sokat gondoltunk vele: akármilyen történik, a mi szekerünket tolja.

Nem tolt: röpítette. Szombat reggel Budapest megszállott város volt. A menetelő katonai osztagokat senki sem fogadta már másként, mint megszóított mindennapi dolgot, a tömör lovasrendőresapatok már több érdeklődésre találtak városszerte. De annak híre, hogy minden villamoskocsinak az elülső és hátsó perronján egy-egy kakastollas állt, úgy futott át a városon, mint a láz — végre is a villamos mindenhová eljut. Valami készült és Budapest tudta, megérezte ezt.

Már reggel felmentünk a Körbe, mondhatni mámorittasan. Az erőinket groteszkül túlbecsülte az államhatalom: de ettől is nőnek majd. A karhatalomnak ilyen önleplező felvonulása világossá tette, hogy nem tudják csirájában elfojtani a mozgalmat, sötétben tapogatódnak, nem tudják, hova csapjanak le.

Délután négy órától kezdve egyenként vagy ketten-hárman jártuk be a felvonulás színhelyét, a Köröndöt környékező mellékutakat, figyeltük és feljegyeztük a rendőrségi csapatok elhelyezkedését — egy iskolaudvarban, bérházak kapualjában, egy postahivatal udvarán.

A „Fészek” kávéházban öt órától kezdve Sisa, Sugár, Haász és én ültünk egy asztalnál, csoporttagok jöttek és mentek a hírekkel. Igyekeztünk mind világosabb képet nyerni arról, hogy hol vannak a rendőrség tartalékai. Három összetolt kávéházi asztal mellett egy tucat rendőrtiszt tartotta tanácskozásait, egy pedig a telefonfülkében posztolt. Hét óra tájt elszállingóztunk Mosoly-

* „Közúti” — a „Budapesti Közúti Vaspálya Társaság” rövidítése.

gók és Österreicherék befelé tartó csoportjait értesíteni. A mellékutcákban mindenfelé feltűntek az üzemiék, párosával, legjobb gúnyában, a lányok keszkenővel a fejükön. Galileisták is voltak mindenfelé, sok olyan is, akit csak látásból ismertem.

A tüntetés pont nyolckor kezdődött és körülbelül egy órán át gomolygott. Az Andrássy utat lezárták az erős rendőrosztatok, de a csoportok a mellékutcákban kerülővel újraformálódtak a hátukban. Kirendelték a harminckettes bakákat is. Láttunk a kezükben a földnek szegezett szuronyokat, ezért dörgő éljeneket kaptak. Gyorsan vissza is vonták a harmincketteseket. A rendőrök viszont kardlapoztak és kavarodás keletkezett. Mint a színházban a kulisszák közül, újra meg újra ugyanazok a csoportok jöttek ki, más-más utakon kerülve elő. Már új és régi ismerősöknek intett az ember. Sisa, Sugár, Haász és én végig együtt tüntettünk. Egy rendőrtiszt felénk jött és azt mondta: „Ne tessék a csövesek közé keveredni.”

A november 17-i tüntetést igen sok hasonlóan szervezett tüntetés követte, főleg december elejétől kezdve, a breszt-litovszki béketárgyalások megindulása után. A technikája úgy látszik, fennmaradt a magyar munkásság emlékezetében későbbi időkben is. A decemberi tüntetések szervezése sok, egymástól független pontról indult ki, amikkel a csoportunknak néha közvetett (mint Kelen József személye által a mérnökökkel), néha pedig semmi összefüggése sem volt.

A novemberi tüntetés után jó propaganda eszköznek tartottuk egy plakátnak a külvárosokban és középületeken való megjelentetését. A Fővárosi Könyvtárból, ahol Szabó Ervin gondosan gyűjtött minden forradalmi irodalmat, kivettem Batthyány Ervin lapjának, a Társadalmi Forradalomnak a bekötött számait és egy abban talált antimilitarista jelvényt választottunk ki, amin két ököl egy fegyvert tör össze. Ezt nagy alakban linóleumból kivágtam, és ennek a mintának a segítségével piros nyomdafestékekkel vagy háromszáz példányt készítettünk. A ragasztást éjjel végeztük, kettes csoportokban, úgy hogy az egyik a plakátot húzta ki a kabátja alól, a másik pedig a kabátja alatt madzagon lógó csirizesbödön és ecset segítségével megkenete azt. Az ecseteket és jó csirizt a mátyásföldi „kis festők”-től kaptuk, akik részt vettek az éjjeli ragasztásban is. A többi résztvevők galileisták voltak. Reggel a rendőrök karddal kapargatták le a plakátokat, a jelenetnek népes publikuma volt.

Röviddel ezután a MÉMOSZ-ban tartott értekezlet és a novemberi tüntetés után a csoportunk egyik tagja, Csillag László megemlítette, hogy egy, az ő szomszédságukban lakó orosz munkás, aki mint politikai emigráns él Budapesten — az 1905-ös orosz forradalom résztvevője volt — keres velünk kapcsolatot. Csillag után Sugár és én mentünk fel Valdemár Jusstuszek lakására, Gizella út 19. alá. Ezzel új fejezet kezdődött abban a csudálatos előjátékban, amiben akkor éltünk és mozogtunk. Ez az orosz proletárforradalomnak talán második vagy harmadik hetében lehetett.

Valdemár Jusstusz bakui munkás volt, bolsevik, felesége pedig baloldali szociálforradalmár, volt tanítónő. Mind a ketten Szibériából menekültek el és már néhány éve Budapesten éltek emigrációban, mikor a háború kitört. Rövid internálás után visszanyerték mozgási szabadságukat, újra szabadlában éltek Budapesten. Jusstusz cigarettahüvely gyárban dolgozott. Két kis fiuk volt, Jusstuszné harmadik gyermekét várta. Egy nagy bérházban volt szoba-konyhás lakásuk.

Jusztuszek a háború előtt az orosz földalatti mozgalommal tartották a kapcsolatokat és magyarországi otthonuk támpont volt a cári Oroszországból menekülő elvtársak számára. Különösen Jusztuszné vett részt aktívan a „vörös—vörös-keresztes” munkában. A háború negyedik évében vállalták újra ezt a mozgalmi munkát. Körülményeik kicsit megváltoztak: az ágyuk és a gyerekek ágya a szoba egyik hosszanti falának mentén állt, a szoba közepén volt az asztal. A szoba másik fala hosszában végig egy sor szalmazsák feküdt. Ezeken aludtak az olyan orosz mozgalmi aktivisták, akik különböző magyarországi hadifogolytáborokból megszöktek és a régi kapcsolatok nyomán eltaláltak Jusztuszekhez. Az orosz Októbernek ez a távoli tanyája, ez a mákszem-sejtje az első magyarországi megrezenésre megkereste — és megtalálta —, hogy hol adhatna valamiféle mozgalmi segítséget: talán tapasztalattal vagy másként szolgálhat.

Hogy az emléküik legendává lett a mozgalomban, csak természetes. De a legenda is messze elmaradt a valóság mögött. A Gizella úti tanyát mindenképpen védenünk kellett avatatlan szemek elől. A csoportból csupán Sallait hoztuk később szoros kapcsolatba velük.

A Jusztuszeknél illegálisan lakó oroszok tapasztalt mozgalmi emberek voltak. Az orosz és osztrák—magyar hadigépezetet kijátszva irodalmat is hoztak magukkal, mindenki a saját irányának megfelelően. Egy baloldali szociálforradalmár Kaljajev fényképpel ellátott rövid életrajzát hozta magával a lövészárkokon át. Közülük ketten adtak lényeges segítséget a mozgalmunknak. Az egyiket Solemnek hívták. Ukrajnai ipari munkás volt, baloldali szociálforradalmár. A mozgalomban — és a legendában is — Solyom volt a neve. Ez a név rátapadt, illett rá. A következő hat héten minden akciónkban részt vett, számtalan tapasztalattal segített a szedésnél, nyomtatásnál, a nyomda eltüntetésében. Minden demonstrációban legelől ment, azt tartotta, hogy lógós hadifogolynak az a legbiztosabb hely.

A másik segítők az úgynevezett szőke terrorista volt, akit még illegális néven se hívtak sehogyan. Hivatásos forradalmár volt, és szakértője a „repülő nyomdák” felállításának. Két héttel később megvolt a nyomdánk: megszervezte a „Glóbusz” nyomdában munkára beosztott orosz hadifoglyokat, akik apránként hordták ki a zsebükben a kézi szedésben használt ólombetűket. A hengert Jusztusz készítette a gyárban. A simára csiszolt nehéz acéllap helyére, amire a szedést rakják a nyomtatásnál, csiszolt vastag üveglap került — ez volt a repülő nyomda műszaki titka. A csiszolt üveglapon éppen olyan egyenletesen állt a szedés, akárcsak az acélon, amit egyaránt nehéz lett volna megszerezni, eltüntetni vagy kimagyarázni. Ha veszély volt és a szedést el kellett tüntetni, az üveglap ott maradhatott, dekoratív célokat szolgált, teázó asztalkára rakták, vagy csecsebecsék álltak rajta.

Jusztusz és a felesége, akik minden sokszorosító technikában jártasak voltak, még mielőtt a nyomda teljesen működőképes lett, primitív lehúzógépet is szerkesztettek.

December vége felé az utcai tüntetések olyan fokot értek el, hogy véres katonai akciókkal kellett számolni. Budapestre mindig nagyobb számban hozták a csapatokat, közöttük bosnyákokat is.

Csoportunk akkor elhatározta, hogy a Budapesten állomásozó katonákhoz kiáltványt intéz, hogy ne lőjenek a tüntető munkásokra. Ez volt a „Katonatestvéreink!” röpirat, amit Sugár fogalmazott meg, és amit a Jusztuszek készítette sokszorosítógépen vontunk le, december végén.

Az elosztási akciónak, amelyet január 4-én este vittünk keresztül, Kelenék Városmajor utcai lakása volt a központja. Hatan vettünk részt, galileisták, a terjesztésben: Sisa, Sugár, Haász, Csillag, Sallai és én. A röpiratokat tízesével göngyölgettük barna papirosba és ezeket a vékony tekeréseket osztottuk szét magunk között s ki-ki vállalta terjesztésnek megfelelő mennyiségben. A budapesti kaszárnyák között kettő volt, amit téglafal vagy vasrácsos kerítés zárt körül, a többi háztömbbe szorított épületesoport volt, ahova kívülről nem lehetett bedobni a röpirattekeréseket. Az ilyenekbe a fiúk mentek be különböző ürügyek alatt és letették a tekeréseket, ahogy és ahol tudták. A bekerített laktanyákat (az Üllői úti honvéd gyalogsági laktanyát és az Üllői út másik oldalán fekvő honvédhuszár laktanyát) én vállaltam. A gyalogsági laktanyába a fal mellett járva hajítottam be a tekeréseket az udvarra. Koppantak a fagyott földön, de még jó sok volt az aktatászkámban, mire a kaszárnya sarkához értem. Átmentem a lovassági kaszárnyához, és vasrácsos kerítésén becsúsztattam a maradékot.

A következő napokban Sugár és én többször voltunk kint Csepelen egész nap. A sightek* ideje alatt se ki-, se bemenni nem lehetett, de leváltáskor semmi sem volt ennél egyszerűbb. Korán reggel Suller Béla csepeli bizalmi lakására mentünk, ő ellátott bennünket munkás-igazolvánnyal és a nagy emberáradatban feltűnés nélkül bemehettünk. A sight alatt azután *bőven* volt idő hosszú beszélgetésekre Österreicher Sándorral, aki elvitt bennünket ismerkedni, beszélgetni minden egyes műhelybe, ahol a bizalmira építeni lehetett — és igen sok ilyen műhely volt. Számunkra a Galilei-Kör jelszava „tanulni és tanítani” új értelmet nyert.

Kakastollások minden műhelyben voltak, ide-oda járkáltak a gépek között. Bár rólunk lerítt, hogy diákok vagyunk, velünk nem törődtek.

A műhelyekben megmutatták a bizalmiak azt a szimpla készüléket is, amivel le tudnák állítani a csepeli műveket, hogy hány perc vagy negyedóra alatt, arról vita folyt. Minden műhelyben apró csigán futó spárgára kötött piros szövetdarabokat lehetett fölropítani a transzmisszióra** — ez volt a „leállni” jel. De álmunkban se hittük volna, hogy két hét se múlik el és fölropülnek a munkásmozgalomnak ezek a tüzes nyelvei.

Ezekben a napokban kezdtük megtanulni a szedést is — a nyomdának most már minden kelléke együtt volt, de a kezelése sok gondot és türelmet kívánt. Legelőször Sallaihoz került, többen is dolgoztunk vele, de a késő esti jövés-menés Sallai hónaposszobájában túl feltűnővé válhatott, ezért átvittük a nyomdát, két bőröndben, az én Filler utcai albérleti szombámba, amely a kertből nyílt és ahol a földszinten nem is volt más lakott helyiség. Berta Erzsébet, az emeleten lakó háziúrék mindenese, örködött a biztonságunk fölött. Soha se kérdezősködött. Találékony jóságával néha harapnivalóval is és sok nehéz helyzetben is segített. Itt egész éjjeleken át szedtünk és kézzel nyomtattunk, Sólyom, Sugár és én. A „nyomtatás” természetesen csak úgy folyt, ahogyan kefélenyomatokat készítenek a nyomdában, és rengeteg időt vett igénybe.

A fellendülő mozgalomban szinte határt nem ismert az erők megfeszítése. Értekezletek között vagy villamosban ülve elaludtunk. De a nyomtatással

* sight = műszak.

** Transzmisszióknak nevezték a gyár különböző helyei, épületei között futó, összekötő drótvezetékpályát.

átdolgozott éjjeleken új meg új ötletek merültek fel, határtalan optimizmus diktált új terjeszkedést, vezetett új kapcsolatok felvételére. Így jött létre a prágai magyar helyőrséghez intézett röpirat, amelynek a terjesztését Pór Leó galileista vállalta, és az osztrák „radikális baloldallal”, Koritschonerékkal való kapcsolat felvétele, Végh Dezső régi anarchoszindikalista útján, aki e célból kiutazott Bécsbe. Jó hangulatban folyt a munkánk. Sólyom, aki nálunknál néhány évvel, mozgalmi perspektívában pedig egy fél évszázaddal idősebb volt, mosolyogva nézte: „olyanok vagytok, mint a megtestesült nyolevanas évek” — mondotta.

A tüntetések mind sűrűbben követték egymást és Sólyom ragaszkodott ahhoz, hogy a nyomdának el kell tűnnie a szobámból. Egyik késő este elvittük a két bőröndöt Nagy József elvtárs házikójába, nem messze a Filler utcától. Nagy Józsefet a bizalmiak értekezleteiről ismertük. A következő napon — már este volt és erősen havazott — Sólyom és én továbbvittük Nagyéktól a két bőröndöt le a gyalogutakon, a hűvösvölgyi villamos megállójához. Szép rendesen be volt minden esomagolva, a kész szedés újságpapírban, spárgával összekötve, a kész prágai röpiratok pedig újságpapírba göngyölve, vastag tekeresben feküdtek a bőrönd aljában. Vártunk a villanyosra. Ekkor a sűrű hóból felénk jött egy egyenruhás ember és kérdezte, mi van a kofferben. Sólyom vagy öt lépésnyire állt. Csak lassan kell mozognom, beszélnem, gondoltam. Azt mondtam, a könyveim. Az egyenruhás kért, nyissam ki. Motoszkáltam a zárral, nagy-lassan kinyitottam. Mutatóujjal a tekeresre mutatott. Abban mi van, — kérdezte —, nem lekvár? Nem, mondtam, csak papiros. Akkor jó, mondta, mert finác volt. A villamosban jó sokáig nem mertünk összenézni Sólyommal. Nevetőgörcs környékezett bennünket. A Nyugatinál a bőröndöket a ruhatárba adtuk.

Január 13-án mind ott voltunk a Rákóczi úti nagy tüntetésen, és ott meneteltek velünk egy csoportban a mi oroszaink, minden elővigyázatot sutba dobva, és énekeltek az ő énekeiket, énekeltek a Varsavjankát.³

A rendőrségi akció a Galilei-Kör ellen már előtte való nap, szombaton, január 12-én megkezdődött. Feloszlatták a Kört és lepecsételték a helyiségét.

A Galilei-Kör feloszlatása és a január 13-i tüntetések, a Gyárközi Bizottság szervezte hat népgyűlés* a tömegharc új korszakát vezették be. A cenzúra törölt minden megmozdulásról szóló hírt. De Budapest és Ausztria között a vasutasok vitték és hozták a híreket. 14-én megmozdult Wiener-Neustadt.

³ 1932 tavaszán találkoztam Sallaival és Karikás Friggyessel, akik Moszkvából jövet útban voltak magyarországi illegális küldetésükben és felkerestek, mikor Bécsen átutaztak. Sallaitól hallottam régi barátaink sorsáról: hogy Valdemár Jusztusz meghalt és a Pravdában „igen szépen elparentálták”; a „szőke terrorista” elment diplomáciai kurirnak; Solemot, a baloldali szociálforradalmárt az orosz polgárháború korai korszakában letartóztatták, de a Budapesten szerzett érdemei miatt szabadon engedték, később elpusztult a polgárháborúban.

* A hat népgyűlést, helyesebben nagygyűlést a Gyárközi Bizottság mellett az Ipari és Közlekedési Alkalmazottak Országos Szövetsége s a jól kiépített gyári bizalmi szervezet kényszerítette ki a SzDP vezetőségétől, 1918. január 13-án, ugyanegy időpontban tartották ezeket a gyűléseket. Mindegyiken ugyanazt a javaslatot olvasták fel az ellenzék tagjai: központi munkástanácsot akartak létrehozni, amely a párt feletti ellenőrző szerv szerepét akarta betölteni. A SzDP vezetősége előre tudomást szerzett a dolgról, de négy gyűlésen nem tudta megakadályozni a határozattá emelést. Azért az SzDP igyekezett a történeteket agyonhallgatni. — A központi munkástanács nem jött létre. Hatása a nagygyűléseknek mégis volt — miként azt Duczinska is megjegyzi: A tömegharc új korszaka következett, olyan korszak, amely az SzDP magatartására is hatott, taktikájának, politikájának megváltoztatására kényszerítette.

17-én Ausztriában tovább terjedt a sztrájk-mozgalom, de hogy milyen mértékben, az még nem jutott nálunk a köztudatba.

A Galilei-Kör feloszlata, a január 14-én történt tömeges előállítások, diákok, mérnökök letartóztatása lázba hozta Budapestet.

Sallai és én nem voltunk a Kör vezetőségében, a rendőri akció így minket nem érintett. Mikor 15-én este a Kör vezetőségét, köztük a mi aktív csoportunk tagjait is a rendőrségről újra kiengedték, az oroszok, akikből a mozgalmi tapasztalat szólt, azt tanácsolták, hogy legalábbis én menjek teljes illegalitásba. A csoport, amennyiben érintkezést tudott egymás között teremteni, ellene döntött. Azt hittük, nincs ellenünk bizonyíték, s árulást nem tudunk elképzelni.

Január 17-én este egy ismeretlen diáklány hozott hírt a másnap tervezett letartóztatásom időpontjáról. Mérő Gyula szocialista ügyvéd hallotta a Főkapitányságon egy szimpatizáló rendőrtisztől. Csoportunk határozata értelmében nem mentem illegalitásba.

Január 18-án letartóztattak, mint később kitűnt, Bellér bemondására, aki egész sor nevet megadott Krecsányiéknak. Bellér nem volt eleve áruló, de beteg ember volt, epileptikus, és félelmi állapotában összeomlott. Régi barátokat, üzemi bizalmiakat azonban nem árult el, így a mozgalom üzemi támpontjai érintetlenül maradtak.

Sugár, akit a többi vezetőségi taggal együtt 15-én újra elengedtek a rendőrségről, 18-ától fogva kint volt Csepelen. Ő értesítette Österreicheréket a letartóztatásokról. Ott volt, amikor 19-én leállt a Weisz Manfréd-gyár és Budapesten kitört a tömegsztrájk. 21-én őt is letartóztatták. A többi letartóztatott csak a Főkapitányságon és a Conti utcai Honvéd Kerületi Fogházban hallott a nagy sztrájk kitöréséről, a hatalmas berlini tömegsztrájkról,⁴ amelyben 400 000 munkás vett részt. Ezt január 28-án követte nyomon a bécsi és budapesti általános sztrájk.

Névtelen napi hősökről kell még megemlékezniem — a Conti utcai I. Honvéd Kerületi Fogház őrségéről. Népfelkelő harminckettes bakák voltak, idősebb, családos emberek. Kik szerezték meg a kulcsot, ami minden cellát nyitott, kik tartották elrejtve, és hogyan szállhatott át ez a titkos kulcs minden esetben az új őrségre, ha a régit máshová osztották be? — ez számunkra titok maradt. Kevesen voltak a Conti utcai fogházban, akik a kulcs létezéséről nem tudtak: a gyűlölt államhatalom három, süket-néma izoláltságban élő képviselője, a parancsnok, a főtörzsfoglar és törzsfoglar. Nem tudtak róla továbbá azok, akiket a nép elítélt mint kegyelemre nem méltó bűnösöket: a posztócsalók. Mindenki más tudott róla, mert mindenki másnak a celláját az örök esőndesen kinyitották az első vagy második éjjelen, hogy társaival ügyes-bajos dolgait elrendezhesse. Hosszasan tanácskoztunk: letartóztatott társainknak minden vallomását megszerkesztettük és összeegyeztettük, hogy ellentmondás ne legyen közöttük. A főtárgyaláson a sok vádlott közül Sugáron és rajtam kívül senkit sem tudtak elítélni.

⁴ Berlinben a Spartakusz Szövetség a következő röpiratot adta ki: „Munkásnők! Munkások! Fel a tömegsztrájkra! Fel a harcba! Az osztrák és a magyar proletariátus a napokban felemelte hatalmas szavát. Öt napig szünetelt a munka Bécsben, Budapesten az összes gyárakban. Bécsben beszüntették a munkások a villanyosok közlekedését, helyenként a vasutak is megálltak, újság nem jelent meg. Munkásnők! Munkások! Amit az osztrák és a magyar testvéreink kezdeményeztek, azt nekünk kell diadalra vinnünk! A béke kérdésében a német proletariátus kezében van a döntés!”

A januári sztrájk után Mosolygó, Sallai és Korvin vezetésével a második, a történelmi garnitúra vitte tovább a mozgalmat.

A zimmerwaldi csoport két „garnitúrája” — a január előtti és a január utáni — közvetlen személyi és szervezeti kontinuitásban állt egymással. Sallai Imre már az „első garnitúra” idején aktív volt, különösen a legbizalmasabb munkában, a nyomda kezelésével kapcsolatban. Mivel nem volt diák, kevésbé volt exponálva és Bellér nem tudott a létezéséről. Korvin Ottó az „első garnitúra” munkájában még nem vett részt. De testvérbátyja, Kelen József, és annak a felesége, Fried Jolán, aktív tagjai voltak a csoportunknak. Kelenék Városmajor utca 42 szám alatti lakása valóságos mozgalmi központtá vált. Ottót, aki sokat járt oda, jól ismertük, igen szerettük. Halk szavú, meleg tekintetű, püpos termetű, magába vonuló ember volt, nem vett részt a mozgalomban. De ő jött el esőndesen január 18-án reggel 7-kor a Filler utcai szobámba, egy órával megelőzve a detektíveket, megkérdezni, hogy nincs-e valami átadnivaló, arra az esetre, ha mégis bent tartanak. Ottónak átadtam minden üzemi kapcsolatot, és a Nyugati pályaudvar ruhatárának a nyugtáját arról a két bőröndről, amikben a nyomda volt és a prágai helyőrséghez szóló kész röpiratok. Ezt a nyugtát még nem semmisítettem meg, arra az esetre, ha utolsó percben történék valami mozgalmi esoda, — mint ahogy történt is. A csoport aktivitása a januári letartóztatások után megszakítás nélkül folyt tovább.

III. Életrajzi emlékezéseim, amelyek fényt vethetnek a magyarországi zimmerwaldi csoport megalakulására

Dzsentrí származásom révén* találok Szabó Ervinnel, egy anyai nagynéném, Békássy Elemérné Fejér megyei birtokán, Ó-Barokon. Ez a nagynéném mindig a „kor eszméivel” játszott, magátólértetődően tisztes távolságból és az ezerholdas életbázis legmerevebb megőrzésével. Angol gyermeknevelés, feminizmus, vegetarianizmus. Dalcroze-tánc, szocializmus (csak angol kivételben, William Morris-szal kapcsolatban), Ady és a „Nyugat” állottak érdeklődése előtérben az első világháború előtt, — utána pedig a turáni fajvédelem.

Ide látogattak el egy vasárnapon, 1915 nyarán, Madzsar Józsefné, Jászi Alice és Szabó Ervin. Madzsarnénál tornaórákat vettek Békássyék, a társadalmi érintkezés pedig az említett koreszme kifolyása volt.

Tizennyolc éves voltam, nagynéném házában nincstelen rokon, szabadgondolkodó, fél-titkon szocialista. Érettségi előtt kidobtak az iskolából háborúellenes magatartásom miatt. De mégis leérettségiztem: egyetemre induló diák voltam. Apám emléke és hátrahagyott könyvtára volt addigi életem és lázadó lelkem egyetlen vezérfonala. Hatásukra nőtt bennem a természettudományos gondolkodás iránti érdeklődés, az elnyomottakkal való mély szolidaritás érzése. A marxista irodalmat alig ismertem. A nagy orosz írókat annál jobban.

* Duczynska Ilona apja lengyel származású mérnök, anyja a birtokos Békássy család elszegényedett ágának sarja. D. Alfréd tudományozomjas, tehetséges mérnök volt, aki a háború előtt mint feltaláló, találmányával az Északamerikai Egyesült Államokba indult, s ott próbálta találmányát értékesíteni. Nem érte el célját, hirtelen, tragikus körülmények között meghalt. — A félárva Ilonát s támogató nélkül maradt anyját a Békássy-család segítette. Duczynskáné gazdag rokonainál állott alkalmazásban. Ilonát egyik nagybátyja, Békássy István Vas megyei főispán taníttatta.

Szabó Ervin volt az első szocialista, akivel életemben találkoztam, az első élő bizonyítéka annak, hogy nem álmovilágban élek és gondolkodom. „Most láttad a másik Magyarországot?” — mondta a nagynéném oktatón. Azt igen — gondoltam —, és annál sokkal többet.

Néhány héttel később, szeptember közepén, Zürichbe utaztam és beiratkoztam a műegyetemre. Első zürichi emlékem egy vasárnapi szerény munkásfelvonulás, amelynek az élén kézzel írott plakátot vittek: „Krieg dem Kriege!” (Háborút a háború ellen!) Egy apró fatáblán, amit a menetben vitt valaki, az állt: „Die Internationale ist tot. Es lebe die Internationale!” (Az Internacionálé meghalt. Éljen az Internacionálé!) Egy „Die Internationale” című néhányoldalas kiadványt árultak a menetben, amely egy nemzetközi szocialista értekezletet ismertetett, amelyet a különböző hadviselő államokból összejött háborúellenes, ellenzéki szocialisták tartottak meg szeptember elején a berni hegyek közötti Zimmerwald nevű kis helységben.

Megkezdődött a tanév. A műegyetem kemény munkát kívánt. Mellesleg olvastam hetet-havat. Eljártam a „Bibliothek für soziale Literatur”-ba, a Hirschengraben-ra. Az 1905-ös orosz forradalom történetéről mindent olvastam, amit Zürichben csak találni lehetett. Otthonról küldték nekem a „Huszdik Század”-ot. A zürichi szociáldemokrata lapot, a „Volksrecht”-et is olvastam. De mindezt csak beszívtam magamba — a mozgalmatól magától távol álltam, viták nem folytak a diákok között. Arra az őszi tüntetésre később úgy gondoltam vissza, mint valami különös látomásra, amiről nem tudni, honnan jött, hová lett.

1916 őszen, kétségkívül a túl nehéz életkörülmények és a sok koplalás következtében, mirigy-tuberkulózisban megbetegedtem. Délsvájca, egy Locarno melletti faluba kellett mennem. Csak lassan javult az állapotom. Tanulni nem igen tudtam. Gondosabban kezdtem olvasni a napisajtót, a „Neue Zürcher Zeitung”-ot, és a baloldali szociáldemokrata „Berner Tagwacht”-ot, amely a Zimmerwaldban felállított „Nemzetközi Szocialista Bizottság” mind erősebb sajtóorgánumává lett.

Egy műegyetemi tanársegéd ismerősöm, Henryk Lauer levelezett velem. Lauer nagyműveltségű, széles látókörű ember volt, aki bőkezűen osztogatta sokrétű tudását — a nemzetközi helyzetről, közgazdasági kérdésekről, a hadviselő felek stratégiájáról, irodalomról és ki tudja még hányféle témáról. Lauer és felesége, Hela Abramovics a cári Oroszország politikai emigráltjai voltak, lengyel szociáldemokraták. Később hallottam Lauertől, hogy szoros baráti és mozgalmi kapcsolatok fűzték őket az agg Lapinsky-Levinsohn-hoz és Karl Radekhez (aki Lauer sógora volt).

A forradalom kitörése Oroszországban, 1917. március 14-én úgy hatott a kortársakra, mint mikor a föld megindul. Beléptünk az új időkbe.

A Nemzetközi Szocialista Bizottság március 20-án felhívást adott ki, amely 26-án megjelent a „Berner Tagwacht”-ban (ez volt a főtebb sokat említett zimmerwaldi manifesztum). Az volt a vezérgondolata, hogy vagy elpusztítja a háborút ezt a forradalmat, vagy a forradalom legyűri a háborút. Erre csak akkor van kilátás, ha a Központi Hatalmakban is megindul a forradalmi folyamat, ha a munkásság minden hadviselő országon belül a saját burzsoáziája, a saját kormánya ellen fordulva, kikényszeríti a békét.

Szinte lázban égtem. Haza kell mennem. Most rajtunk áll, most nálunk dől el minden. Haza kell mennem, gondoltam, elvinni a híret, hogy minden országban vannak szocialisták, akik a saját burzsoáziájuk ellen fordulnak.

Be kell kapcsolódni a munkásmozgalomba, segíteni, hogy a tömegek a háború ellen forduljanak . . .

Éppen húsz éves múltam. Mozgalmi tapasztalatom semmi, az egészségem rossz, elméleti felkészültségem a szegénynél szegényebb. De tudom, mire van szükség, gondoltam. És Szabó Ervin majd útbaigazít.

A műegyetemen húsvéti szünet volt és Lauerék lejöttek Locarno-ba egy hétre. Három napig vitattuk és boncoltuk a híreket. Azután elmondtam Lauernek az elhatározásomat, hogy hazamegyek. Nagyon hallgatott rá. „És hogyan jut majd kapcsolatba a munkás-mozgalommal?” — kérdezte végre. „Így vagy úgy — mondtam. — Elmegyek muniógyárba dolgozni.” — „És Marxtól mit olvasott? Ismeri legalább a Kommunista Kiáltványt?” Nem ismertem. „Azért lehet még belőle egész jó forradalmár.” És meghagyta, hogy olvassam el a Kommunista Kiáltványt, a „Bürgerkrieg in Frankreich”-t és a „Klassenkämpfe in Frankreich 1848—50”-t. Az új tudásommal és a „Berner Tagwacht”-ban megjelent manifesztum házilag készített apró fényképével felszerelve érkeztem meg tíz nappal ezután Zürichbe. Lauer összekötött a Zimmerwaldi mozgalom végrehajtó bizottságának (a négy tagból álló Nemzetközi Szocialista Bizottságnak) Zürichben tartózkodó tagjával, Angelica Balabanovával. Magyarországgal akkor semmi effektív kapcsolata nem volt a Bizottságnak.⁵ Balabanova úgy ítélte meg, hogy a legszerényebb próbálkozás is jobb, mint a semmi. A manifesztum ismertetésében, terjesztésében és propagálásában állott az első feladat, a közvetlen cél. Ausztriába Balabanova a Szociáldemokrata Párt legális balszárnyához utasított, amely Fritz Adler Stürgkh miniszterelnök elleni merénylete után állt össze. Ezt a csoportot két egyformán erős indíték hatotta át: a Fritz Adler személye iránti kegyelet és önfeláldozó tettének a bámulata, és egyben a szilárd meggyőződés, hogy Adler meghasonlása tragikus hiba volt, mert minden nehézség ellenére csak a tömegmozgalomban van a kiút és reménység. Más ausztriai baloldali csoportosulásról nem esett szó.⁶

Április közepén útban voltam Bécs felé és utasításom szerint felkerestem az ősz Therese Schlesingert, aki értekezletre hívta a szociáldemokrata baloldal („die Linke”) néhány tagját. Öten vagy hatan vettek részt, közöttük Käthe Piek (Käthe Leichter) és Robert Danneberg, aki ennek a baloldalnak jobboldali tagja volt. Therese Schlesinger röviden ismertette a manifesztum tartalmát és felvetette a kérdést, hogy Ausztriában milyen lehetőségei volnának a háborúellenes agitációnak, mindenek előtt a manifesztum terjesztésének. A nézet az volt, hogy a „Vorwärts” (a pártnyomda) nem fogja lenyomtatni, más nyomda pedig még kevésbé, tehát semmit sem lehet csinálni. Nem hit-

⁵ A Zimmerwaldban szeptember 5-től 8-ig tartott konferencián Balabanova szerint 35 szavazatra jogosult képviselő volt jelen, és 12 országot képviseltek, közöttük Magyarországot is felsorolja. (A. Balabanoff: My life as a rebel, London, 1938, 153. o.). Lazitch szerint viszont, aki a 35 szavazatra nem jogosult képviselőt név szerint felsorolja, csak 11 ország volt képviselve, amik között Magyarországot nem fordul elő. (B. M. Lazitch: Lenine et la IIIe Internationale, Neufchâtel, 1950, 45. o.) — 1945-ben, Londonban, mint elvetélt kapcsolatról mondotta nekem Darvas Simon, a Galilei Kör volt titkára, a következőket: A Galilei Kör 1915-ben megbízta egy Nádas nevű tagját, hogy mint ifjúsági szervezetet képviselje a Kört a Zimmerwaldi értekezleten. Nádas, aki pacifista volt, el is jutott Svájcba és Zimmerwaldba. A visszatérés után azonban idegösszeomlást szenvedett és üldözési mániába esett. Röviddel később öngyilkos lett. (Darvasnak ez a közlése téves. Nádas nem volt a konferencián. T. M.)

⁶ A Kienthalban 1916. április 24-től 30-ig tartott értekezleten Franz Koritschoner képviselte az ausztriai „die Linksradikalen” csoportot (Lazitch: i. m. 57. o.).

tem el, amit hallottam és szívszorongva és akadozva kérdeztem, hogy mindig csak olyant szoktak-e csinálni, amit lehet. Mert akkor hogyan lehet sztrájkolni, ha militarizálva van az üzem, hogyan lehet átmenni a határon, ha ninesen útlevel, hogyan lehet olyan értekezletet szervezni, mint a zimmerwaldi és a kienthali voltak, ha a delegátusokat keresi a rendőrség, hogyan lehet nyomdát felállítani, ha le van foglalva az ólom hadicélokra? Nem is jutna egyhamar az eszembe semmi, amit lehet — mondtam.

Úgy látszott, hogy a nyomda említése fájó pontot érintett. Danneberg megjegyezte, hogy ő már akkor, amikor Fritz Adler egy illegális nyomda felállítását javasolta, ellene szavazott; a többiek pedig szomorúan mondták, hogy már akkor, amikor Fritz Adler a titkos nyomda felállítását javasolta, kitűnt, hogy az kivihetetlen.

Mielőtt széteszlött az értekezlet, valaki felvetette, hogy nem volna-e jó, ha összejönnek Koritschoner elvtárssal. A nevet nem ismertem és a jelenlevőkben annyira csalódtam, hogy azt hittem, tőlük semmi jó nem jöhet ügysem. Elköszöntem és mentem tovább, Budapestre. Ezzel mérhetetlen előny veszett el a jövőbeli magyarországi zimmerwaldi csoport számára — az induláskor egy már létező testvéresocporttal való akármennyire szerény és kezdetleges kapcsolat a tapasztalatnak és a tömegakcióra való irányvételnek azt a minimumát hozta volna meg azonnal, aminek keresésével elveszett öt pótolhatatlan hónap.

Április huszadika körül megérkeztem Budapestre és beállítottam Madzsar Józsefék házába, akik szeretettel és megértéssel fogadtak be. A családommal minden érintkezést elkerültem.

Szabó Ervinnel a következő hetekben sokszor és behatóan beszéltem. De az ő teoretikus elgondolásaiban, amennyire azokat követni tudtam, nem találtam meg a remélt útmutatást. Akkor készült az „Imperializmus és tartós béke” című előadására. A mozgalmi praxisban olyan erősen hajlott a szindikalista és anarchoszindikalista képletekre, hogy alapjában nem hitt semminemű politikai tömegmozgalomban. Jobb belátása ellenére (vagy talán azért, hogy kószolót kapjak a szociáldemokrata pártbürokráciából, amit Szabó Ervin szenvedélyesen és szinte személy szerint gyűlölt) összehozott Rónai Zoltánnal, és elküldött a „Nőmunkás” szerkesztőségébe. Egyik zsákutcából a másikba kerültem, a „tömegekhez való utat”, a „mozgalomba való bekapcsolódást” nem leltem semmi módon, és az eleinte olyan világosnak tetsző feladat mindig távolabb és valótlanabb színben tűnt fel. A magamhoz hasonló fiatal értelmiségiek sem voltak persze más helyzetben. A politikailag legöntudatosabbak között a tömegektől való végzetes izoláltság és Adler Frigyes önfeláldozó cselekedetének a tisztelete — a bírósági tárgyalás akkor volt folyamatban és május 19-én végződött halálos ítélettel — bennük csak az igen erős egyéni akcióra való hajlamot növelte, ami visszahatásaiban csak még jobban elállta a tömegmozgalomhoz vezető utakat.

Szabó Ervin rávett, hogy igyekezzek gyökeret verni a Galilei-Körben, amelyet egyébként nem sokra becsült. Az események nem igazolták ezt a megítélését.

Május második felében mentem fel először a Körbe. Igen jól emlékszem erre az első benyomásra és a Kört átható, emberileg igen megnyerő, de tökéletesen politikamentes, idealista légkörre, amely akkor megesapott. Egyik szobában hevesen vitatkoztak Avenáriusról, a másikban Krapotkin-nak „Az ifjakhoz” szóló röpiratát olvasták, egy harmadik csoport pedig „állandó

békét" akart. Nem kiállást, itt és most, ez ellen a háborús kormány ellen, hanem mindjárt állandó békét. Stern Jolánra, Darvas Simonra, Sisa Miklóstra emlékszem, velük vitatkoztam ezen az első találkozáson, 1917. május 23-án délután.

Az idealista, pacifista elgondolás és lelki alkat minden ízében áthatotta a Galilei-Kör tagságát. Ebben nevelkedtek, ebben volt a Kör tradíciója — egy talpig becsületes, önzetlen, odaadó, minden frázistól mentes magatartás tradíciója, amit felépítettek és megtestesítettek a „rég Galileisták”, a Kör alapítói. De ez a magatartás nem kötelezte el a Kör tagjait politikai cselekvésre, sőt, ezt majdnem kizárta. Talán rövid idő kérdése volt, hogy az új korszak kiválassza közülük azokat, akik a munkásokat nem csak olvasni tanítják majd, hanem eselekedni.

Ebben az úttalanságban — úgy éreztem — magamnak is időre, a dolgok komoly átgondolására van a legnagyobb szükségem. A teljes kudarc tudatában, mint egy vert kutya hagytam el Budapestet május végén. Betegebb lettem, újra erős láz gyötört. Vidékre mentem, az édesanyámhoz, aki akkor az öccsének, Békássy István Vas megyei főispánnak a kizsennyei birtokán vezette a házat, mint szegény rokon.

Ezalatt a kéthónapos zsennyei tartózkodás alatt a vereségem keserősége a végső fokig fokozódott bennem. A gyermekkorom boldog szigetétől is elbúcsúztam, annak a Zsennyének az emlékeitől, amelyben a Rousseau ihlette Bezerédiék szellemi hagyatéka irányította mezítlábas lépteinket — abban a tündéerkertben, ahová papnak nem volt bejárása. Most kemény, heteken át tartó ideológiai vitában álltam nagynénémmel, Békássyné Bezerédi Emmával, akit tiszteltem és szerettem emberségéért, ragyogó szelleméért. Ebben a vitában éledtem fel újra. Csak ez segített az osztályommal való teljes szakításhoz.

Júliusban elért egy levél, amelyet Balabanova írt Stockholmból, ahol átvette a zimmerwaldi mozgalom titkárságát. Az újsághírek rosszak voltak. Kerenszkiék levették a munkások felkelését.

Talpraállni, gondoltam, átgondolni újra minden lehetőséget, mindent újratekinteni. Megkértem nagybátyámat (aki, mellesleg mondva, gyámatyám is volt), hogy hadd menjek el néhány hétre, mielőtt a tanév megkezdődik, a badaacsonyi présházba.

Ott kezdtem átgondolni, vagy ha úgy tetszik, megálmodni, hogy mi lehetne a szerepe egy egészen kis diákesoportnak, ha sikerül a Galilei-Körből megnyerni csak 4—5 olyan diáktársamat, akik elfogadnák a zimmerwaldi alapot. Talán megérett némelyikükben, csak úgy, mint énbennem, hogy *mindenáron* a gyári munkássággal kell kapcsolatba jutni, hogy nincsen más út, amely célhoz vezet. A feladat egyre égetőbb lett. Nyomdát is kell szerezni, mert szükség lesz rá. Le is írtam pontokba, hogy a még nem létező csoport a még kevésbé létező nyomdával milyen módon fog dolgozni. Decemberben, mikor valóban megvolt már a nyomdánk és az elképzelés szerint dolgoztunk benne, már egy percig sem esodálkoztam mindezen. Szeptember legelején Budapestre utaztam és felmentem a Galilei-Körbe.

ЛИЧНЫЕ ВОСПОМИНАНИЯ
О ПРЕДИСТОРИИ ЗАБАСТОВКИ ЯНВАРЯ 1918 Г.

Илона Дучинска

Автор этих мемуаров пишет на основе личных впечатлений о начальном этапе предпосылок буржуазной революции 1918 г. и Венгерской Советской Республики.

Активными участниками поднимающихся революционных массовых движений осенью 1917 г. являются немногочисленные рабочие и студенты, называемые «венгерской группой циммервальдских социалистов». Работая в подполье, эта маленькая группа использовала Кружок им. Галилея, прогрессивное общество университетских студентов в качестве легального органа, чтобы вести антивоенную пропаганду. Через несколько месяцев их деятельности полиция раскрывает их акции и одна часть группы становится перед военным судом. Оставшиеся на свободе продолжают работать под руководством Имре Шаллан, и примкнувшего в это время к группе Отто Корвина.

Илона Дучинска, автор мемуаров, одна из самых активных членов группы, прежде чем рассказать свои впечатления, дает критическую оценку литературы о «следственном деле Галилея». Она касается вопроса, насколько можно использовать в качестве источника протоколы следственного дела кружка Галилея; высоко оценивает работу Йозефа Реван об Эрвине Сабо и статьи Дьюлы Хевеши, касающиеся этой темы.

В связи с работой Йозефа Реван об Эрвине Сабо Дучинска согласна с Реван в том, что «Эрвин Сабо отсутствовал из циммервальдской левой, потому что не верил в путь, ведущий вперед», но в то же время она не согласна с положением Реван о том, что группа студентов активизировалась единственно под влиянием Эрвина Сабо. Как она пишет, от Эрвина Сабо они не получили *политического руководства*, но тем больше помощи в организационном отношении: «... то, что воодушевило и объединило в акцию сторонников различных направлений левого рабочего движения, старых синдикалистов, анархосиндикалистов, оппозиционных социалистов, была политическая концепция циммервальдской левой. Шаллан и Корвин были представителями этих идей от января, это сделало способным часть венгерского рабочего класса после октября 1918 г. стать базисом коммунистической партии на заводах...» В связи с трудом Хевеши она отмечает: сравнение этого революционного периода в истории Венгрии и политического положения *после* российской буржуазно-демократической революции является неправильным. «... Апрельские тезисы Ленина, которые он (Хевеши) использует в качестве меры, возникли на пятую неделю после победы российской буржуазно-демократической революции, тогда как демонстрации в Венгрии предшествовали более чем на один год венгерскую буржуазную революцию...»

Во второй части автор рассматривает образование галилеистско-антимилитаристской группы; потом организационные связи с Эрвином Сабо и, через него связи с рабочими фабрик, совместные митинги рабочих и студентов. Она рассказывает, какое впечатление произвело у них известие о циммервальдской группировке, описывает первые антивоенные демонстрации, и потом переходит к деятельности малой группы по изданию и распространению брошюр. Она пишет о большой помощи, оказанной русскими товарищами — эмигрировавшим в 1905 г. Вальдемаром Юстусом, и военнопленными, Шоломом и «белокурый террористом» — в их подпольной работе. Наконец она говорит о закрытии Кружка им. Галилея, об аресте членов «первого гарнизона», о заседаниях суда и тюрьме.

В третьей части Дучинска знакомит читателя со своим собственным путем, приведшим к циммервальдским социалистам, с этапами собственного идеологического развития, а также с теми заграничными связями, которыми она, 20-летняя студентка располагала до прихода в Венгрию, которые натолкнули её вернуться домой, вступить в акцию с целью активизации, просвещения рабочих масс, потому что она была уверена, что — ввиду затяжной, безнадежной войны, которая по видимости не имеет конца — «вопреки всем трудностям только в массовом движении есть выход и надежда».

SOUVENIRS CONCERNANT LES ANTÉCÉDENTS DE LA GRÈVE
EN JANVIER 1918

Hélène Duczyńska

L'auteur des souvenirs décrit sur la base des choses vécues la révolution bourgeoise de 1918, respectivement une étape des antécédents de la première République Hongroise des Conseils.

Quelques étudiants et ouvriers qui se nommaient «Groupe de socialistes hongrois de Zimmerwald» furent les partisans actifs des mouvements des masses révolutionnaires qui prirent un vif essor en automne de 1917. Cette petite société qui développait son activité en illégalité, utilisa comme organisme prête-nom légale le «Cercle Galilée» association progressiste des étudiants pour déployer un travail de propagande contre la guerre. Après une activité de quelques mois la police dépista leur activité et une partie du groupe fut conduit devant la cour martiale. Ceux qui restèrent libres continuèrent leur activité sous la direction d'Emeric Sallai, respectivement d'Othon Korvin, qui se rallia au groupe à ce temps-là.

Hélène Duczynska, l'auteur de l'étude, une des membres les plus actifs du groupe, avant de donner description de ses souvenirs, présente une évaluation critique de la littérature sur le «Procès-Galilée». Elle s'occupe de la question, dans quelle mesure on peut utiliser comme sources historiques les procès-verbaux de l'audience du «Procès-Galilée»; elle apprécie l'ouvrage de Joseph Révai sur Ervin Szabó et les études de Jules Hevesi touchant le même sujet.

En ce qui concerne l'ouvrage susmentionnée de Révai, Duczynska est d'accord avec lui de ce que «Ervin Szabó fut absent de la gauche de Zimmerwald, car il ne crut point dans la voie qui menait en avant», en même temps Duczynska n'est point d'accord avec l'assertion de Révai selon laquelle c'est uniquement sous l'influence d'Ervin Szabó que s'est activisé le groupe d'étudiants; elle en remarque: en ce qui concerne Ervin Szabó on n'a reçu aucune *direction politique* mais d'autant plus de secours portant à l'organisation: «... ce qui séduisit et rassembla les personnes partisans des différents courants de mouvement ouvrier de la gauche, ce fut la conception politique de la gauche de Zimmerwald. C'est cette conception que représentèrent Sallai et Korvin après janvier dans le mouvement et c'est ce qui rendit une partie des ouvriers hongrois capables après l'octobre de 1918 de fournir au parti communiste une base dans les usines». Quant à l'ouvrage de Hevesi elle remarque: La comparaison de cette époque révolutionnaire hongroise avec la situation politique d'après la révolution russe bourgeoise est erronée. «... Les thèses d'avril de Lénine prises par Hevesi pour norme sont datées de cinq semaines après la révolution russe bourgeoise pendant que les manifestations en Hongrie ont précédé de plus d'un an la révolution hongroise bourgeoise...»

Dans la deuxième partie la formation du groupe «galiléiste» antimilitariste est esquissée et les fils des rapports d'organisation présentés qui unissaient Ervin Szabó et par sa personne les ouvriers des usines, en évoquant les réunions communes des étudiants et des ouvriers. Elle nous représente l'effet qu'avait sur eux la nouvelle du groupement de Zimmerwald, nous parlons des premières manifestations contre la guerre, puis elle rend compte de l'activité de ce petit groupe dans la préparation et colportage des feuilles-volantes. Elle n'oublie pas l'aide considérable que leur travail illégal a reçu de la part des camarades russes à savoir de Valdemar Justus émigré en 1905, des prisonniers de guerre, Solom et du «terroriste blond». Enfin elle décrit les événements par rapport à la fermeture du «Cercle Galilée», à l'arrestation des membres «de la première garniture» tout en brossant un tableau de débats judiciaires et des événements qui se sont produits dans le prison.

Dans la troisième partie l'auteur parle de la voie qui l'a conduite vers les socialistes de Zimmerwald, en rendant compte des stations de sa formation idéologique, ainsi que de ses rapports étrangers, dont elle disposait comme étudiante de 20 ans avant son arrivée en Hongrie, rapports qui la stimulaient à rentrer dans sa patrie et entrer en action en faveur de l'éclaircissement des masses ouvrières. La guerre longue sans espoir qui semblait ne jamais prendre fin, lui fait déclarer: «Malgré toutes difficultés il n'y a d'autre issue et d'autre espoir que le mouvement des masses.»

A kiadásért felel az Akadémiai Kiadó igazgatója

48138/59 - Akadémiai Nyomda - Felelős vezető: Bernát György